

*Гур'ева Алена Аляксандраўна,
суддзя суда Мінскага раёна, магістар юрыдычных навук*

НАРМАТЫЎНАЯ РЭГЛАМЕНТАЦЫЯ АДВАКАЦКАЙ ДЗЕЙНАСЦІ Ў СТАТУЦЕ ВЯЛІКАГА КНЯСТВА ЛІТОЎСКАГА 1566 ГОДА

На пачатку XVI стагоддзя развіццё сацыяльна-эканамічных і грамадскіх адносін у Вялікім Княстве Літоўскім (далей – ВКЛ) выклікала неабходнасць прыняцця нарматыўных актаў, якія былі б агульнымі для ўсіх зямель, на што неаднойчы звяртала ўвагу не толькі шляхта, але і кіраўніцтва дзяржавы. Так, вялікі князь Аляксандр у пацвяржальнай грамаце Валынскай зямлі ў 1501 годзе пісаў: “... коли права Статуты в отчизне нашей уставим, тогда вси земли наши одного ся права держати мають и одним правом сужоны будут паводле Статуту” [6, с. 73].

Развіццё першапачатковых формаў прафесійнай адвакатуры, якая з’явілася ў сувязі з шырокім распаўсюджваннем Магдэбурскага права, у XVI ст. набыла ў Беларусі такі значны характар, што дазволіла сфарміраваць уласны істотны масіў заканадаўства ў гэтай сферы і замацаваць яго ў выглядзе асобных артыкулаў у Статутах 1529, 1566, 1588 гг., прыняцце якіх з’явілася вяршыняй прававой думкі і свядомасці беларускага народа [2, с. 88]. Гэта сведчыць аб тым, што побач з Магдэбургскім правам уласнае заканадаўства таксама “дарасло” да таго ўзроўня, калі пачало рэгуляваць узгаданы інстытут.

Так, Статут 1566 г. змяшчаў некалькі артыкулаў, якія тычыліся пракуратараў. Ён рэгламентаваў патрабаванні, што прад’яўляліся да дзейнасці адваката, яго прафесійнай і чалавечай годнасці, вызначаў асновы адвакацкай этыкі і паводзін адваката ў працэсе, а таксама яго адказнасць за вядзенне справы. Напрыклад, здрада адваката свайму даверніку каралася

для шляхціча стратай гонара, а для асатніх – смяротным пакараннем. Так, у артыкуле 35 раздзела IV “О каранье фальшивыхъ и подступныхъ прокураторовъ, и къ тому ижъ волно сторонъ прокуратора своего у права подпирети, и самому мовити, и другого прокуратора на его мѣстце установити” гаворыцца: “Уставуемъ тежъ, ижъ кгда бы который прокураторъ поднявшысе кому речъ его мовити и справовати, а вывѣдывшысе на немъ тое sprawy и листовъ его огледавши, выдалъ его въ томъ сторонъ противной, або до тое стороны его противное присталь, и отъ него за се напротивко тому, кому се первой обѣцалъ и поднялъ речы мовити, а то бы на него якимъ явнымъ и слушнымъ доводомъ доведено было; тогды таковой, естли есть шляхтичъ, честь тратить, а не шляхтичъ горло тратить” [5, с. 116]. Між тым, гэты ж артыкул дазваляў даверніку адмовіцца ад паслуг пракуратара і самастойна абараняць свае інтарэсы або замяніць яго: “А хтобы тежъ у права стоечы хотѣмъ отставити прокуратора, а самъ свою речъ мовити, або другому прокуратору речъ свою злецити; то ему вольно будетъ” [5, с. 116].

Статут 1566 г. утрымліваў важнае палажэнне аб тым, што асабістая яўка пазоўніка на судовы працэс нават па крымінальных справах ужо не з’яўляецца абавязковай. Любы бок па справе меў права прыслаць замест сябе прадстаўніка без тлумачэння прычын сваёй адсутнасці (арт. 32, Р. IV) [5, с. 116]. Гэта, безумоўна, быў крок наперад у развіцці інстытута адвакатуры, бо заканадаўча дазваляў пракуратарам удзельнічаць у судовых працэсах на сталай аснове.

Асаблівае значэнне надавалася афармленню паўнамоцтваў на прадстаўніцтва ў судзе. Напрыклад, паўнамоцтвы пракуратара, які абараняў інтарэсы шляхціча або іншай знатнай асобы, пацвярджаліся даверным лістом з пячаткай: “А княжата панове рада и панове хоруговные врядники наши шляхты, которій суть печатей значныхъ, могутъ въ речахъ

потребахъ своихъ прокураторовъ и умоцованныхъ до права слати зъ листы своими отворонными, припечатовавши ихъ печатью своею и рукою своею власною подписавши, хто писати умѣть; за таковыми листы умоцованными и выписы врядовыми судъ прокуратору маеть допустити у права мовити и справовати, а который бы самъ писати не умѣлъ, тогда передъ врядомъ маеть до книгъ сознанье вчинити” [5, с. 116].

Артыкул 32 раздзела IV Статута 1566 г. таксама прадугледжваў магчымасць выказаць сваю пазіцыю па справе пісьмова, перадаўшы адпаведны ліст праз пракуратара [5, с. 116].

У гэты перыяд прозвішчы пракуратараў пачынаюць запісвацца ў судовыя кнігі. Напрыклад, “... купцы королевецкіе (Симонъ а Балцеръ) с прокураторомъ своимъ (Станиславом Дубровою) на тот рокъ перед королем ся его милости становили и пильность в томъ чинили” [7, р. 69]; “на то учтивы Давыдъ черезъ пріятелиа своего умоцованого Ждана Богъдановича то поведил” [1, с. 5]. Неабходнасць гэтага была выклікана напрацаванай судовай практыкай і мела мэтай недапушчэнне фальсіфікацыі дакументаў на прадстаўніцтва, адказнасць за апошніяе ў выглядзе смерці была ўсталявана яшчэ ў 1529 годзе.

Неабходна адзначыць, што даручэнне справы пракуратару магло быць не толькі ў пісьмовай, але і ў вуснай форме. Гэта было прадугледжана артыкулам 33 раздзела IV Статута 1566 г.: “Хтобы самъ не могъ, або не умѣлъ у права мовити”, згодна з якім “... хто бы очевисто у права стоечы не могъ або не умѣлъ самъ мовити або речи своее справовати, поручилъ устнъ кому иному речъ свою мовити; тогда таковому злеценья инакшого листовного не будетъ потреба, але судья злеценемъ устнымъ маеть его за мощного пріяняти, хотя и неосълого” [5, с. 116].

Статут 1566 г. замацаваў таксама права абвінавачанага патрабаваць сабе пракуратара: “объцуемъ прокуратора обвиненой сторонъ дати” [5, с.

116]. Такім правам надзяляліся таксама тыя асобы, хто не мог самастойна абараняць свае інтарэсы: “Къ тому кгда бы хто, не могучи самъ справовати речы своее у суда и не вмьючы мовити, прокуратора потребоваль; тогда судъ повинень ему за уряду прокуратора дати, и казати прокуратору отъ него мовити, а речъ его справовати” [5, с. 116].

Неабходна звярнуць увагу на тое, што пракуратары па рашэнню суда павінны былі аказваць бясплатную дапамогу маламаёмасным людзям: “... будетъ повинень судъ зъ ураду дати прокуратора, и дармо казати ему мовити отъ убогихъ сиротъ и вдовъ немаетныхъ и тымъ тежъ, которые бы або за пріязню або тежъ убозствомъ своимъ прокуратора мѣти и сами речы своее за недостаткомъ своимъ въ суду справовати не могли” [5, с. 116]. Зразумела, што ў першую чаргу закон падразумяваў шляхту.

Вельмі важнае значэнне мае палажэнне гэтага ж артыкула, згодна з якім духоўным асобам, а таксама непасрэдна суддзям, падсудкам і пісарам забаранялася выконваць функцыі пракуратара: “А судья подсудокъ и писаръ такъ тежъ и тые, которые только духовные имѣнья держать, прокураторовать не мають; а однакожъ и тые вси вышъ помененые въ речахъ своихъ властныхъ сами черезъ себе и чрезъ прокураторовъ своихъ справовати могутъ” [5, с. 116].

Відавочна, што гэта было зроблена з мэтай зменшыць іх уплыў на вынікі справы праз свой статус. Такім чынам, калі ў дастатутны перыяд дзякі і пісары выконвалі функцыі прадстаўнікоў, то Статутам 1566 года была ўведзена забарона на іх удзел у судовым працэсе ў якасці адвакатаў, стварыўшы такім чынам манаполію пракуратараў на судовае прадстаўніцтва. Пазней гэтае ж правіла было прадубліравана ў артыкуле 58 раздзела IV Статута 1588 г., што пацвярджала неабходнасць такой нормы.

Артыкул 36 раздзела IV Другога Статута “Причины нестанья прокураторовъ, ижъ то имъ и сторонамъ ихъ шкодити не маеть” даволі

падрабязна рэгламентаваў выпадак, калі адвакат з-за хваробы не меў магчымасці прыняць удзел у пасяджэнні суда. Так, калі пракуратар захварэў перад судовай сесіяй і не меў магчымасці паведаміць аб гэтым свайму даверніку або паслаць замест сябе іншага, не павінен быць пакараны: “кгда бы прокураторъ передъ роком права не могучы сторонъ своей о форобъ своей дати знати, ижъ бы иного на его мѣстце послала, або ѣдучы вжо на дорожъ рознемогсе форобою обложною, такъ же бы самъ на рокъ до суду быти не могъ; тогда то яко сторонъ той, чью справу на себе взялъ въ речахъ тыхъ, такъ тежъ и прокуратору ничего шкودити не маеть” [5, с. 116]. Між тым адвакат, як толькі захварэе, павінен паведаміць аб гэтым не толькі свайму даверніку, але і супрацьлегламу боку, а, паправіўшыся, прысягнуць на наступнай сесіі, што не змог з’явіцца менавіта праз цяжкую хваробу: “... а обмогшысе потомъ на першыхъ рокохъ будетъ повинень присегнути, ижъ правдиво за обложною форобою на тотъ часъ становитисе не могъ” [5, с. 116]. Гэтыя правілы распаўсюджваліся і на слуг і прадстаўнікоў ад паноў.

Статутом 1566 г. была замацавана адказнасць адваката за падробку даверанага ліста з мэтай прычынення шкоды асобе, якая нібыта выдала гэты ліст [5, с. 116].

Статут 1566 г. прадугледжаў абмежаванне паўнамоцтваў адваката без непасрэднай прысутнасці яго даверніка. Так, адвакат, які ўдзельнічаў у разглядзе справы без свайго кліента, не меў права рабіць за яго прызнанне, а таксама чыніць за яго запісы, браць грошы і разлічвацца з іх. З гэтага правіла, аднак, было выключэнне. Так, калі давернік не мог або не паспяваў ехаць для атрымання грошай, ён меў магчымасць упаўнаважыць на гэта свайго пракуратара лістом з подпісам і пячаткай або даручальнай выпіскай з бліжэйшага судовага ўрада [5, с. 117]. Існаванне такога правіла пацвярджаецца запісамі, якія змяшчаюцца у актах Магілёўскага магістрата.

Так, у адным з судовых запісаў гаварылася: “ставши очевисто учтивы Нестеръ Свиридович, мещанин Могилеевски, чинил сознанье о томъ, иж я, маючы моць урядовне злецоную от приятеля своего Микиты Олексеевича долгъ его властный одыскать у учтивого Панъцеляя Сергеевича на личбу семи копъ гроши, с которых заплатил шесть копъ гроши и от него до рук своих прынял” [4]. Яшчэ адзін запіс утрымліваў наступныя звесткі: “ставши очевисто учтивы Васько Левонович, мещанин Могилевский, жаловал и оповедал именемъ приятеля своего Карпушы Ивановича, маючы от него лист писанный до себе долгу одыскать на учтивом Ивану Ледвею и сыну его Овсею девет коп грошей, который лист покладал датою з Москвы с паньского двора и реестръ крамный купецкий до того оказоваль” [3].

З пункту гледжання сучаснай заканадаўчай тэорыі і практыкі палажэнні Статута 1566 г. адносна адвакатуры былі досыць удалымі. Гэта падцвярджаецца і тым, што наступны Статут шмат у чым паўтараў гэтыя нормы, прычым у некаторых артыкулах ледзьве не тэкстуальна. Такім чынам, Статут 1566 г. стаў удалым прыкладам заканадаўчага замацавання дзейнасці пракуратараў, бо ў яго аснову была пакладзена багатая судовая практыка, заснаваная на магдэбургскім, звычайным і агульнадзяржаўным пісаным праве ВКЛ. Прагрэс Другога Статута ВКЛ у параўнанні з Першым быў відавочны. Нават Статуту 1588 г. і судовай практыцы, заснаванай на ім, не атрымалася пераўзыйсці Статут 1566 г. з яго багацейшай судовай практыкай. Гэта сведчыць аб тым, што адвакатура ў ВКЛ у гэты перыяд практычна сфарміравалася і набыла даволі поўнае заканадаўчае замацаванне.

ЛІТАРАТУРА

1. Акты, издаваемые Виленской комиссией для разбора древних актов : [в 39 т.]. – Вильна : Тип. «Русский почин», 1865–1915. – Т. 39 :

Акты Могилевского магистрата XVI в. (1578–1580 г.г.). – 1915. – VIII, 674 с. (13)

2. Вішнеўскі, А.Ф. Гісторыя дзяржавы і права Беларусі : вучэб. дапам. / А.Ф. Вішнеўскі. – Мінск : Акад. М-ва ўнутр. спраў Рэсп. Беларусь, 2003. – 319 с. (53)

3. Иванъ Ледвей мает заплатит Васку Леоновичу долгу Карпушыног // Акты, издаваемые Виленской археографической комиссией : [в 39 т.]. – Вильна : Тип. «Русский почин», 1865–1915. – Т. 39 : Акты Могилевского магистрата XVI в. (1578–1580 г.г.). – 1915. – С. 367. (100)

4. Квит о Нестера Панцелею // Акты, издаваемые Виленской археографической комиссией : [в 39 т.]. – Вильна : Тип. «Русский почин», 1865–1915. – Т. 39 : Акты Могилевского магистрата XVI в. (1578–1580 г.г.). – 1915. – С. 275. (115)

5. Статут Вялікага княства Літоўскага 1566 года / [Т.І. Доўнар, У.М. Сатолін, Я.А. Юхо; рэдкал.: Т.І. Доўнар і інш.]. – Мінск : Тэсей, 2003. – 250 с. (223)

6. Ясинский, М. Уставные земские грамоты Литовско-Русского государства / М. Ясинский. – Киев : Унив. тип. (В. И. Завадского), 1889. – VI, 207 с. (252)

7. Lietuvos metrika = Lithuanian Metrica = Литовская метрика (1540–1541). 10-oji Teismų bylą knyga (XVIa. pabaigoskopija) / Vilniausuniv. ; parengė tekstus: S. Lazutka, I. Valikonytė, S. Viskantaitė-Saviščeviene. – Vilnius : Vilniausuniv. leidykla, 2003. – XVII, 262, [1] p. (285)